

КЛАСТЪРЕН ПОДХОД ЗА ПОВИШАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА

КЛАСТЪРНИЯ ПОДХОД ПОВИШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

CLUSTER APPROACH FOR COMPETITIVENESS IMPROVEMENT

Prof. Dr. Velev M.
Technical University of Sofia, Bulgaria
E-mail: mvelev@tu-sofia.bg

Abstract: As a result of the changing nature of competitiveness, the search for new management approaches to improve competitiveness of enterprises is on the increase. The interest in the cluster approach, focused on improvement of competitiveness through development of industrial clusters, is growing among managers. In this regard the aim of *the present paper* is to raise discussion on the main characteristics of the cluster approach, the mechanism of its influence on the firm's competitiveness and the specifics of its practical application.

KEYWORDS: INDUSTRIAL CLUSTERS, COMPETITIVENESS, IMPROVEMENT, APPROACH

1. Въведение

Повишаването на конкурентоспособността на българските предприятия, които традиционно са експортно ориентирани, е от ключово значение за икономическия и социалния просперитет на страната. Нещо повече, само предприятията с висока международна конкурентоспособност ще оцелеят и ще се радват на успехи в условията на единния европейски пазар. Всичко това повишава актуалността на проблемите на конкурентоспособността и принуждава ръководствата на държавата и отделните предприятия да търсят пътища за нейното ускорено повишаване.

В съвременните условия конкурентната борба се изостря значително главно поради:

- Процесите на глобализация. Те са свързани с излизането на месните предприятия на световните пазари и едновременно с това навлизането на чужди предприятия на вътрешните пазари, което засилва конкуренцията между тях. Конкурентната борба вече е не толкова между държавите, а преди всичко пряко между отделните фирми, продукти и хора. Освен това все по-малко значение за международния успех започват да имат сравнителните предимства на държавите, основаващи се на наличие на природни ресурси и евтина работна ръка.

- Динамичното технологично развитие. То води до ускорено създаване на нови продукти, нови методи и средства за производството им, нови работни места. Възникват нови отрасли, а старите се трансформират или постепенно отмират. Непрекъснатите иновации и усъвършенстване стават главното условие за повишаване на конкурентоспособността на предприятията и за техния пазарен успех. Ето защо стремежът за създаването на максимално добри условия за иновация е една от основните движещи сили в управлението и структурните реформи. Само чрез осигуряването на необходимите условия за ускорена иновация, посредством организирането на съвременна научно-изследователска дейност, осигуряване на висококвалифицирана работна ръка и подходяща бизнес инфраструктура, може да се разчита на висока конкурентоспособност и бързо развитие.

- Голямата фрагментираност на пазарите. Традиционните пазари се разпадат на все по-малки сегменти, имащи специфични изисквания към продуктите и услугите. Това води до индивидуализиране на поръчките и до намаляване на размерите им. Успяват само иновативните и с висока гъвкавост производители, които за по-кратко време от конкурентите си се адаптират към пазарните изисквания и промени.

- Промените в стандарта на живот. Изискванията за повишаване на стандарта на живот непрекъснато нарастват. В същото време, през последните години в много страни, в това число и у нас, се забелязва намаляване на ръста на доходите и едновременно с това нарастване на разликата между богатите и бедните хора. Част от причините за това се коренят в

проблемите на предприятията – работодатели и в тенденцията, борейки се с безработицата, държавите да стимулират създаването на нископлатени работни места. Повишаването на стандарта на живот може да се осигури само от наличието на висококонкурентни предприятия, които да създават по-платени работни места и по-висок национален доход. Те да разчитат не на евтина работна ръка, а на хора в добро здравословно състояние със необходимото образование и специализирана подготовка.

В тези условия повишаването на конкурентоспособността е ключът към успеха и трябва да е в центъра на вниманието на държавните и стопанските ръководители. За съжаление България сериозно изостава по своята конкурентоспособност. Оценена по лисабонските критерии, тя е на последното място сред европейските страни, в това число и сред новоприсъединяващите се към съюза страни, включително Румъния и Турция [7].

Според World Competitiveness Yearbook 2006 [8] на International Institute for Management Development България е класирана на 47 място по конкурентоспособност сред общо 61 проучвани страни. Посочва се, че тя все още разчита на евтината си работна ръка (показател, по който е класирана на 2 място). Но това е временно и твърде несигурно конкурентно предимство, което се съчетава с ниска производителност на труда (страната ни е едва на 52 място по този показател) и недостиг на търсените от предприятията висококвалифицирани специалисти. В доклада се посочва редица сериозни слабости, като проблеми с инфраструктурата, нелоялна конкуренция, голяма бюрокрация, ниски разходи за изследвания и иновации, неефективен маркетинг, липса на ясна държавна политика за развитие на човешкия капитал (в това число за подобряване на здравеопазването и образованието) и др.

В резултат на променящата се природа на конкурентната борба се активизира търсенето на нови управленски подходи за повишаването на конкурентоспособността на предприятията. В резултат на това сред стопанските ръководители нараства интересът и към кластерния подход, фокусиран върху повишаването на конкурентоспособността чрез развитието на индустриални кластери.

2. Изложение

Основаваща се на идеите на Алфред Маршал [3] от края на XIX век, теорията за кластерите започва своето динамично развитие с разработките на Майкъл Портьър [6] от началото на 90-те години на миналия век. Интересът към нея сред изследователи, политици и бизнесмени непрекъснато нараства и тя постепенно се превърна в основа за

обосноваването на нов подход за стопанско развитие. Той е фокусиран върху повишаването на регионалната и държавната конкурентоспособност чрез развитието на индустриални кластери, състоящи се от географски концентрирани конкурентоспособни предприятия от даден отрасъл, техните доставчици, предприятия от подпомагащите ги и осигуряващи им услуги отрасли, както и различни свързани с тях организации, които едновременно се конкурират, но и кооперират.

Кластерният подход идва да замени (или поне да обогати) традиционните подходи за развитие, при които държавата стимулира бизнеса с различни средства (финансови, данъчни или други), подпомага съществуващите и главно новосъздаващите се предприятия, подпомага отделни отрасли или сектори и т.н. Той изисква изместване на фокуса на усилията от опитите за създаване на условия за ускорено развитие на отделните отрасли и предприятия към стимулирането на развитието на индустриалните кластери, като комплекси от взаимно свързани предприятия от различни отрасли.

В основата на новия подход е разбирането, че именно кластерите, представляващи географски локализиращи вериги от независими организации, имащи интензивни вертикални (по линията на веригата на доставките) и хоризонтални (по линията на конкурирането, координирането и кооперирането) връзки помежду си, са носители на конкурентоспособност и растеж. Те осигуряват синергиен ефект, т.е. постигат по-високи резултати от сумата от резултатите на съставящите ги предприятия. Участвайки в кластери, предприятия постигат по-висока конкурентоспособност, отколкото ако работят самостоятелно. Индустриалните кластери ги подпомагат да формират устойчиви конкурентни предимства и ускоряват развитието им, формирайки благоприятни външни условия за това и влияейки върху вътрешните фактори за стопански успех.

Кластерите осигуряват стопанско развитие главно чрез:

- повишаване на производителността на съставящите ги предприятия чрез гарантиране на изгоден достъп до навременни, специализирани доставки, специализирана работна ръка, чрез увеличаване на достъпа до информация, до различни институции и публични услуги и чрез засилване на конкуренцията между тях;

- повишаване на иновационния капацитет на предприятията чрез ускоряване и улесняване на дифузията на технологични знания и иновации. Освен това, конкуренцията вътре в кластерите засилва стремежа на предприятията към иновации и обновяване;

- стимулиране на предприемачеството и улесняване на започването на нов бизнес. Развитието на кластерите води до осигуряване на база от специализирани работници. Разчитайки на високата си квалификация и знаейки потребностите на кластера, те сравнително лесно започват свой бизнес за производство на компоненти по веригата на доставките или за осигуряване на необходимите специализирани услуги.

Кластерният подход помага по-добре да се разбере как работи регионалното и националното стопанство, да се разбере взаимната връзка между отраслите. Той помага да се оцени, че макар не всички отрасли да имат еднакъв принос за стопанския просперитет на страната или региона, то отраслите с по-висок принос и потенциал за успех не могат да се развиват изолирано, без да се осигури развитие и на свързаните с тях отрасли.

Кластерният подход за развитие се основава и на разбирането, че в основата на националната и регионалната конкурентоспособност са местните условия. Кластерите са географски локализиращи вериги от предприятия, които черпят своя потенциал от близостта помежду си и от ресурсите на географската област, в която са разположени. Този подход води до успехи на държавата чрез развитие на регионалните

стопанства (градски, общински, областни) и е средство за съчетаване на държавните и регионалните усилия в индустриалното развитие. По такъв начин той помага да се разреши един от парадоксите на съвременното развитие, а именно, че едновременно с глобализацията нараства и значението на географско локализиране. От една страна, глобализацията води до нарастване на „отвореността“ и взаимосвързаността на стопанствата по целия свят, фирмите „прекръчват“ националните граници и се конкурират глобално, появяват се мултинационални компании. Необходимо е стратегическите решения да се вземат с отчитане на международните условия. От друга страна, географската близост остава една от ключовите характеристики на съвременното развитие. Наличието на необходимите местни условия за бизнес, разположените в близост специализирани доставчици, предприятия за услуги, образователни и други организации, наличието на традиции и специализирана работна ръка водят не само до намаляване на редица производствени и търговски разходи, но и до координиране на усилията, сътрудничество и до „здравословна“ конкуренция. На тази основа се засилва потребността от иновации и непрекъснато обновяване, ускорява се обменът на знания и опит. Крайният резултат е повишаването на конкурентоспособността на предприятията

Прилагането на кластерния подход за развитие изисква отначало да се извърши анализ, с цел да се идентифицира наличието на кластери и да се определят тези местни фактори, които осигуряват конкурентните им предимства. Този анализ трябва да подпомогне избора на кластерите, които имат най-голям потенциал за развитие и конкурентен успех с оглед насочване на усилията към тяхното подпомагане. Необходимо е също да се определят слабостите на инфраструктурата и какво трябва да се направи, за да бъде тя подобрена.

Този подход изключва пряката намеса на държавните органи в работата на кластерите и предприятията в тях. Той се основава на непрекъснат диалог за потребностите на кластера и разчита на координирането на действията с неговите представители. При тези условия държавната намеса се ограничава до осигуряване на кластерите със стратегическа информация; привличане на инвестиции за запълване на липсващите звена във веригата на доставки и услуги; инвестиране в образование, в инфраструктура и технологии от полза за кластерите; организиране на бизнес инкубатори; организиране и провеждане на програми за повишаване на квалификацията; организиране на изследователски центрове и стимулиране на научно-изследователската дейност; подпомагане на формирането на асоциации и други сдружения и др.

В обобщение на изложеното до тук [1, 2], могат да се систематизират следните основни характеристики на кластерния подход за повишаване на конкурентоспособността:

1. Кластерният подход концентрира усилията върху подпомагането на кластерите, а не на отделните предприятия. Основните обекти на държавно внимание и планомерни усилия за стимулиране са кластерите. Целта е да се подпомага развитието на вериги от фирми, а не на отделни участници в тях.
2. Кластерният подход концентрира усилията върху подпомагането на избрани кластери. Ограничеността на ресурсите изисква да се подберат тези обекти на подпомагане, които имат най – голям потенциал и изгледи за успех, а следователно и ползите от подпомагането им ще са най-големи. Бързото развитие на избраните кластери след това действа като механизъм за ускоряване на развитието и на останалите.
3. Кластерният подход е насочен към премахването на пречките пред нарастването на производителността на труда и конкурентоспособността чрез преместване на

- традиционния фокус на усилията от елементите на макросредата към елементите на микрообкръжаващата среда.
4. Кластерният подход концентрира усилията върху ускоряването на иновациите и развитието и обмена на знания вътре в кластерите.
 5. Кластерният подход за повишаване на конкурентоспособността може да се осъществява на регионално и държавно равнище (в определени случаи и на международно равнище). Особено успешно е неговото прилагане на регионално равнище, защото осигурява ясна и полезна концепция за насочване и разработване на стратегии за развитие на регионите. Съгласуването на действията и на двете нива води до най-добри резултати.

Традиционната индустриална политика, която изпълнява решения на национално ниво чрез осигуряване на протекции, субсидии и стимули за отделни избрани отрасли, влияе негативно върху конкуренцията. Освен това тя е фокусирана в подпомагането само на местните предприятия. За разлика от нея кластерният подход създава благоприятни условия за развитието едновременно на всички участници в кластерите – местни и чуждестранни. Много важно обаче е, че той не създава пречки пред конкуренцията, а я използва като движеща сила на непрекъснатия стремеж към усъвършенстване и прогрес. Ето защо той е насочен едновременно към стимулирането и на конкуренцията и на сътрудничеството между предприятията.

Практическото прилагане на кластерния подход изисква последователното осъществяване на следните два основни етапа:

- a/ определяне на приоритетните насоки за въздействие;
- b/ разработване и реализация на стратегии за повишаване на конкурентоспособността.

За **определянето на приоритетните насоки за въздействие** се извършва следното:

1. Идентифициране на индустриалните кластери. Целта е да се идентифицират съществуващите в страната (района) кластери и да се определи географското им разположение и обхват.
2. Анализ на индустриалните кластери. Целта е да се определи стопанското значение на всички идентифицирани индустриални кластери, да се оцени сегашното им състояние, да се определят силните и слабите им страни, благоприятните им възможности и потенциала им за бъдещо развитие и нарастване на конкурентоспособността.
3. Определяне на приоритетите. На този етап се определя развитието на кои от идентифицираните индустриални кластери да бъде подпомагано приоритетно. Това се налага от ограничеността на ресурсите, с които разполагат държавните органи и от различния потенциал за развитие на кластерите.

При **разработване и реализация на стратегии за повишаване на конкурентоспособността** вниманието се фокусира върху кластерите, вече избрани като приоритетни. Следват се следните основни стъпки:

1. Определяне на целите на управлението на развитието на кластерите. За всеки отделен кластер се определят специфични цели за стимулирането му и за повишаване на конкурентоспособността на индустриалните предприятия. Те се формулират в зависимост от силните и слабите страни на кластера, благоприятните възможности и заплахите пред

- него и предприятията, уточнени в резултат от вече извършените анализи.
2. Разработване и избор на стратегии за повишаване на конкурентоспособността. Разработват се конкретни стратегии и се прави избор на най-подходящата за конкретния кластер с оглед на поставените цели пред стимулирането му.
3. Разработване на план за действие. За да бъдат изпълнени вече избраните стратегии, те трябва да се сведат до конкретни планирани действия за всяка последователна година от периода. За целта се разработват подробни годишни планове за действие.
4. Реализация на кластерния подход за повишаване на конкурентоспособността. На този етап се осъществява изпълнението на набелязаните в плановете за действие задачи и мероприятия и така се реализират разработените стратегии за стимулиране на развитието на кластерите и повишаване на конкурентоспособността на предприятията. За целта се извършва голям обем организационна работа и текущо се ръководят ежедневните усилия. Набират се и се разпределят необходимите ресурси.
5. Контрол на изпълнението и резултатите. Контролират се плановият процеси, правилното реализиране на набелязаните действия и се оценяват постигнатите резултати.

Както нееднократно бе подчертавано, кластерният подход се характеризира със сътрудничеството на много организации. И планирането на дейностите и тяхното изпълнение са процеси, изискващи консенсус и тясно сътрудничество между всички участници в реализацията на този подход – отделните предприятия в състава на кластерите, общокластерните организации, правителствените органи, органите на местната власт, университетите и другите образователни институции, научно-изследователските организации и т.н.. Всеки от тях има своята роля, допълваща и подпомагаща реализацията на задълженията и правата на другите участници.

Държавните органи, ангажирани с планирането и провеждането на стопанската политика на страната или съответните райони, трябва да са инициатори на цялостния процес на стимулиране на конкурентоспособността в индустриалните кластери. Когато се разработват и провеждат стратегии за развитие на националните кластери, отговорни за това са правителствените органи, а когато се разработват стратегии за отделен район, отговорността лежи върху местните органи на властта.

Основните бенефициенти на реализацията на кластерния подход за повишаването на конкурентоспособността – кластерите и предприятията в техния състав, трябва активно да участват в съгласуването на различните стратегии и мероприятия. Освен това те трябва да участват в осъществяването на дейностите, стимулиращи развитието на кластерите, като цяло. Така, работейки в свой интерес, те ще оказват силно влияние върху процеса на повишаване на конкурентоспособността и нарастването на кластерите.

3. Заключение

Явно е, че кластерите оказват многоаспектно положително влияние върху участващите в тях фирми, което води до повишаване на конкурентоспособността им. В същото време повишената конкурентоспособност на фирмите оказва положително влияние върху развитието и кластерите [5,4].

Така индустриалните кластър се превръщат в образувания, осигуряващи непрекъснато засилващ се синергиен ефект. В крайна сметка повишаването на конкурентоспособността на кластърите и фирмите в тях влияе благоприятно и върху конкурентоспособността на отделните региони и на страната и става движеща сила за тяхното цялостно развитие.

Това е важен аргумент за необходимостта от прилагане на кластърния подход за повишаване на конкурентоспособността. За целта трябва да се съчетаят усилията държавните органи, отделните предприятия, образователните и научно-изследователските организации.

Литература

1. Audretsch, D., M. Feldman, Knowledge Spillover and the geography of Innovation and Production, CEPR Discussion Paper, 1994, No953;
2. CE, San Diego Economic Opportunities Overview, Collaborative Economics, San Jose; 1995;
3. Marshall, A, Principles of Economics: An Introductory Volume. Ninth (Variorum) Edition (1st Edition 1890), London: Macmillan, 1992
4. Nelson R., The Sources of Industrial Leadership: A Perspective on Industrial Policy, De Economist, 1999, 147, -18;
5. Porter, M., On Competition, Boston, Harvard Business Review Books 1998,;
6. Porter M., The Competitive Advantage of Nations, London, Macmillan 1990;
7. The Lisbon Review An Assessment of Policies and Reforms in Europe, World Economic Forum, 2004.
8. World Competitiveness Yearbook International Institute for Management Development. Lausanne, Switzerland, 2006.